

# MİQRASIYAYA TƏSİR EDƏN AMİLLƏR

UOT 332.132; 911.3  
DOI:10.30546/3006-0346.2024.1.79.186

GÜNEL MƏMMƏDOVA  
Azərbaycan Universiteti, doktorant

E-mail: gunel-tmm86@mail.ru

## Giriş

Miqrantları iki qrupa bölürlər: iqtisadi miqrantlar və humanitar miqrantlar [1]. *İqtisadi miqrantlar* uyğun iş tapmaq və öz iqtisadi vəziyyətlərini yaxşılaşdırmaq üçün başqa məkana üz tuturlar. İlk dövrlərdə belə miqrantlar yoxsul ölkələrdən zəngin ölkələrə köçürdü, lakin son zamanlar cənub-qərb istiqaməti üzrə və dairəvi miqrasiya artır ki, bunun da əsas səbəbi zəngin ölkələrdə iqtisadi artımın əhəmiyyətli dərəcədə səngiməsi, bir çox nisbətən yoxsul ölkələrdə isə bu göstəricinin kifayət qədər yüksək səviyyədə olmasıdır (məsələn, Çin, Hindistan, Cənubi Afrika Respublikası, Braziliya, Türkiyə və s.).

*Humanitar miqrantlara* qaçqınlar və sığınacaq axtaranlar aid edilir. Onlar, bir qayda olaraq, coğrafi cəhətdən yaxın olan ölkələrə hicrət edirlər. Məsələn, son onilliklərdə Əfqanıstandan qaçan belə miqrantlar əsasən Pakistan və İranda məskunlaşmışlar [1].

Bundan başqa, [1]-də miqrasiya determinantları 7 kateqoriyaya bölünür.

### I. Sosial drayverlər:

- təhsil;
- ailə/qohumluq əlaqələri.

### II. Şəxsi/ev təsərrüfatı xüsusiyyətləri:

- yaş;
- cins;
- təhsil;
- sağlamlıq;
- ailə vəziyyəti;
- preferensiyalar;
- etnik;
- dini mənsubiyyət;
- dil.

### III. Ətraf mühit drayverləri:

- təhlükəyə məruz qalma;
- ekosistem xidmətləri (torpağın məhsuldarlığı, yaşayış üçün əlverişlilik, ərzaq/enerji/su təhlükəsizliyi).

### IV. Siyasi drayverlər:

- diskriminasiya, təqib;
- idarəetmə;
- azadlıq;
- konflikt;
- qeyri-təhlükəsizlik;

- siyasət stimulları;

- zorakılıq.

### V. İqtisadi drayverlər:

- məşğulluq imkanları;
- gəlir, əməkhaqqı, rifah;
- istehsalçı qiymətləri (məsələn, aqrar sektorda);
- istehlakçı qiymətləri

### VI. Demografik drayverlər:

- əhali sayı və sıxlığı;
- əhalinin strukturu;
- xəstəliyin geniş yayılması.

### VII. Maneə və stimullar:

- siyasi və hüquqi mühit;
- yerdəyişmə xərci;
- sosial şəbəkələr;
- diaspora əlaqələri;
- cəlbətmə agentlikləri;
- texnologiya.

Sözsüz ki, bütün bu amillər üzərində bizim tədqiqatımızı ən çox maraqlandıran iqtisadi amillərdir. Bu amillər son hesabda ölkədəki iqtisadi durum və əmək bazarının vəziyyəti ilə şərtlənir. Bu sahədə vəziyyət pisləşəndə və bu prosesin davam etmə riski meydana gələndə insanlar iqtisadi durumu daha yaxşı olan ölkələrə üz tuturlar. 1990-cı illərdə Azərbaycandan geniş emiqrasiyanın əsas səbəbi məhz iqtisadi amil idi.

Qloballaşma, dünya əmək bazarının liberallaşması, nəqliyyat və kommunikasiya sahəsində texnoloji tərəqqi dairəvi miqrasiyanın miqyasını artırır. Humanitar miqrantlarla müqayisədə iqtisadi miqrantların ölkə seçimi daha genişdir. Sığınacaq axtaran şəxslər əsasən ən yaxın təhlükəsiz ölkəyə miqrasiya etdiyi halda iqtisadi miqrantlar onların bacarıqlarına ehtiyac olan və ya daha əlverişli əmək bazarı olan istənilən ölkəyə gedə bilərlər.

Bununla yanaşı biz iqtisadi və digər xüsusi miqrasiya amillərini ayrıca tədqiq edirik.

## 1. İqtisadi amillər.

**Miqrasiya xərcləri.** [2]-də bu xərclər iki qrupa bölünür: pul xərcləri və qeyri-pul xərcləri.

**1) Pul xərcləri.** Bu xərclərə köçmə ilə əlaqəli olan xərclər aiddir ki, bunlar da əsasən nəqliyyat, yaşayış,

artan qidalanma xərclərindən ibarətdir. Bir qayda olaraq, bu xərclər təyinat yerində əldə edilən gəlirlə müqayisədə o qədər kiçikdir ki, tədqiqatlarda onlar nəzərə alınmır və buna görə də bu barədə müfəssəl verilənlər bazası yoxdur. Belə bazanın yaradılmasını çətinləşdirən bir amil də belə məlumatların ancaq miqrantların özlərindən əldə olunması ilə əlaqədardır. Bu istiqamətdə tədqiqatların aparılması cəhdi olsa da, qeyri-müəyyən amillər belə qiymətləndirmələri səmərəsizləşdirir [2, s. 84].

**2) Qeyri-pul xərcləri.** Bəzi tədqiqatçıların fikrincə, qeyri-pul xərcləri pul xərcləri ilə müqayisədə daha çox önəm kəsb edir.

- Qeyri-pul xərclərinə ilk növbədə əvvəlki yaşayış yerində itirilmiş gəlir aid edilir. Bu amil yeni yerdə iş tapana qədər xüsusilə əhəmiyyətli və miqrasiya qərarında nəzərə alınmalıdır. Bir qayda olaraq, miqrasiyanın ilk dövrlərində gəlir olmur, gəlir əmələ gələndə isə əvvəl az ola bilər. Buna görə də miqrasiyanın bir layihə kimi iqtisadi aspektdən qiymətləndirilməsində gələcək gəlir və xərclərin diskontlaşdırılması zəruridir [2, s. 84-85].

- Bundan başqa, bu xərclərə geniş mənada ətraf mühitin dəyişməsi ilə əlaqəli psixoloji xarakterli diskomfort aid olunur. Bu tipli xərclər müxtəlif xarakterlidir:

- Məsələn, əksər adamlar tanış mühiti tanış olmayan mühitdən üstün tutur.

- Mühit dəyişməsinin tək psixoloji deyil, obyektiv neqativ təsirləri də məlumdur. Məsələn, 1988-1993-cü illərdə erməni millətçilərinin etnik təmizləmə siyasəti nəticəsində Ermənistan və Qarabağın dağlıq ərazilərindən məcburi miqrasiyaya məruz qalmış soydaşlarımızdan Azərbaycanın aran ərazilərində məskunlaşanlar arasında yeni şəraitə uyğunlaşmama səbəbilə qısa müddətdə həyatlarını dəyişmə halları məlum faktır.

- Qohumlardan, dostlardan uzaq düşmək təbii psixoloji zədədir.

- Məlum olduğu kimi, vətən üçün darıxmaq xalqımızın nümayəndələri üçün səciyyəvi xüsusiyyətdir.

İtirilmiş gəlirdən fərqli olaraq psixoloji xərclərin kəmiyyət qiymətləndirilməsi mümkünsüzdür ki, bu da miqrasiyaya qoyulan investisiyanın mənfəət normasının adekvat hesablanmasını çətinləşdirir. Bu səbəbdən əksər tədqiqatlarda marjinal psixoloji xərclər nəzərə alınmır, yəni sıfıra bərabər götürülür. Bu müəlliflər öz yanaşmalarını həm də onunla izah edirlər ki, psixoloji xərclər resurs məsrəfi tələb etmir və eyni qayda ilə qeyri-pul gəlirləri də resursla əlaqəli olmayıb, psixoloji xarakterlidir.

**İqtisadi və biznes şəraiti.** Göndərən və qəbul edən ölkələrdə makroiqtisadi şəraitdəki tərəddüdlər miqrasiyanı təşviq edə bilər [3, s. 69-70]. Məsələn, ölkədə ÜDM artanda emiqrasiya azalır, immiqrasiya artır. Azad iqtisadi zonalar müxtəlif peşə və biznes sahiblərini cəlb edir. İnsanlar itkilərə qazanca müqayisədə daha çox fikir verirlər. Məsələn, iqtisadi cəhətdən çox da inkişaf etməmiş Rusiyaya digər postsovet ölkələrindən miqrasiya qismən bu amillə izah oluna bilər. Avropadaxili kəmiyyət xarakterli tədqiqatlar göstərir ki, 2008-ci qlobal maliyyə böhranlarında insanlar böhrandan çox əziyyət çəkən ölkələrdən köçməyi arzulamış, tələbələr də böhrandan ən az zərər görmüş ölkədə oxumağa üstünlük vermişlər [4, s. 12-13].

## 2. Demografik amillər

**Ailənin ölçüsü və tərkibi.** Pensiya çıxma və uşaqların ailədən getməsi işə və təhsilə bağlı olmama səbəbindən miqrasiyanı stimullaşdırır. Əksinə, ailə başçılarının hər ikisinin işləməsi miqrasiya stimulu azaldır [5, s. 165].

**Yaş.** Həm daxili, həm də beynəlxalq miqrasiyada demografik amillərin rolu böyükdür. Miqrantların əsas qəbul edicisi olan inkişaf etmiş ölkələrdə doğumun azalması və ömür müddətinin uzanması bu amil daha da gücləndirir. Birinci fakt işçi qüvvəsinə olan tələbin bilavasitə artmasına səbəb olur. Digər tərəfdən uzun ömür səbəbilə pensiyaçıların sayının artması onların dövlət tərəfindən təminatı məsələsində çətinliklər yaradır ki, bu da pensiya fondlarına yığımın əsas mənbəyi olan işçi qüvvəsinə əlavə tələb yaradır. Beləliklə, doğumun yüksək olduğu ölkələrdən inkişaf etmiş ölkələrə gənclərin axını baş verir. Emiqrant göndərən ölkədə iqtisadi vəziyyətin pis olması bu prosesi daha da stimullaşdırır [6, s. 48].

**Cins.** Tədqiqatlar göstərir ki, uşaqların və hi-mayədə olan yaşlı adamların olduğu ailələrdə əsasən kişilərin miqrasiyası müşahidə olunur, bu amillər qadınların miqrasiyasını məhdudlaşdırır [4, s. 11-12].

**Peşə.** Peşənin miqrasiyada rolu böyükdür. Miqrant qəbul edən ölkələrdə bir tərəfdən, aşağı səviyyəli peşələrə tələbat yüksəkdir, çünki yerli əhali təklif olunan əməkhaqqı ilə bu peşələrdə çalışmaq istəmir. Digər tərəfdən çox yüksək peşə sahibləri də həvəslə işə qəbul olunur. Məsələn, belə ölkələrdə yüksəkixtisaslı tibb işçilərinə tələbat həmişə yüksək olmuşdur. Tibb işçilərinin aşağıgəlirli ölkələrdən inkişaf etmiş ölkələrə miqrasiyasını stimullaşdıran daha mühüm bir amil aşağıgəlirli ölkələrdə infeksiya xəstəliklərinin asanlıqla yayılması və xəstələrlə təmas məcburiyyətində olan tibb işçilərinin yoluxma təhlükəsidir [7, s. 70-71].

### 3. Təbii amillər

Ətraf mühitin, o cümlədən iqlimin dəyişməsi. Tədqiqatlar göstərir ki, iqlimin yavaş-yavaş dəyişməsi miqrasiyaya bilavasitə deyil, dolayısı ilə təsir edir [4, s. 15]. Məsələn, temperaturun 1-2 dərəcə artması nəticəsində əmələ gələn quraqlıqlar fermerlərin gəlirini azaltmaqla onların miqrasiyasına səbəb ola bilər. Bundan başqa, içməli su və ərzağa əlçatanlığın pisləşməsi də yaşayış yerlərinin tərk olunmasını şərtləndirir.

**Təbii fəlakətlər.** Zəlzələ, daşqın, quraqlıq, qasırğa və digər təbii fəlakətlər əsasən daxili və kənd yerlərindən miqrasiyaya səbəb olur. Bununla bərabər tədqiqatlar miqrasiyada digər amillərin həlledici rol oynamasını göstərir [4, s. 15].

### 4. Sosial amillər

**Təhsilin keyfiyyəti.** Tələbələr nüfuzlu universitetlərdə təhsil ardınca həm ölkənin digər regionlarına, həm də başqa ölkələrə üz tuturlar. Bəzi hallarda iş əlçatanlığı və əmək bazarında əlverişli imkanlar səbəbilə müdavimlər oxuduqları məkanda qalır [8, s. 1605]. Övladlara yaxşı təhsil vermək istəyi də ailələrin miqrasiyasını şərtləndirir [9, s. 61].

Nisbətən yaşlı nəsil də təhsil məqsədilə miqrasiya edə bilər. Əgər mövcud peşə təhsili səviyyəsində əldə edilən gəlir qənaətbəxş deyilsə və əlavə təhsil şəklində insan kapitalına investisiyanın verimliliyi qaneedicdirsə, həmin şəxs təhsil məqsədilə ölkənin digər regionuna və ya başqa ölkəyə gedə bilər. Əgər müəyyən peşə üzrə aşağı gəlir lokal xarakterlidirsə, məsələn, ölkənin hansısa regionuna xasdırsa, onda ancaq miqrasiya kifayət edə bilər. Yox, əgər ölkənin bütün regionlarında bu peşə üçün gəlir aşağı səviyyədədirsə, onda miqrasiyanın məqsədi peşə bacarıqlarının artırılmasına yönəlməlidir [2, s. 87-88].

**Tibbi xidmətlərin keyfiyyəti.** Keyfiyyətli tibbi xidmət və ya səhhət üçün daha əlverişli iqlim ardınca miqrasiya əsasən yaşlı nəsil, xüsusən də pensiyacılar xasdır. Məsələn, əsasən ABŞ-dan Meksikaya hicrət edən 211 respondent arasında aparılan sorğu göstərmişdir ki, onların 69%-i daha əlverişli iqlim və hava şəraitinə, 47%-i isə daha aşağı qiymətlə keyfiyyətli tibb xidmətlərinə görə buraya köçmüşlər [10, s. 497-498].

**Etnik və dini amillər.** Sosial amillər etnik, irqi, dini və mədəni təqibləri, müəyyən hallarda müharibə və konflikt təhdidlərini ehtiva edir. Belə səbəblərdən miqrasiyaya Əfqanıstan, Şri-Lanka və İraqdan Avstraliyaya kütləvi köçləri misal gətirmək olar. Etnik və dini mənsubiyyətin siyasiləşdirilməsi ölkə daxilində

konflikt təhdidi yarada və kütləvi emiqrasiyaya səbəb ola bilər. Empirik müşahidələr göstərir ki, avtoritar rejimdən demokratik idarəetməyə keçən ölkələrdə belə təhdidlər yüksəkdir. Çox vaxt dövlətlər belə dəyişikliklərə hazır olmadıqlarından sosial konfliktlərin qarşısını ala bilmirlər [1]. Bunun bizə ən yaxın olan misalı hələ SSRİ dağılmazdan öncə bu coğrafiyada baş verən çoxsaylı etnik və dini əsaslı konfliktləri və onların doğurduğu etnik təmizləmə və emiqrasiya hallarıdır ki, bunlardan da ən kütləvisi azərbaycanlıların Ermənistan və Qarabağ ərazisindən qovulmasıdır. Belə siyasi və sosial səbəblərdən ölkəni tərk edən əhali əsasən yaxın ölkələrə miqrasiya edir. Məsələn, Ermənistandan qovulan azərbaycanlıların əksəriyyəti Azərbaycana miqrasiya etmişdir. Belə miqrantların müəyyən qismi sonra üçüncü – sosial cəhətdən daha əlverişli ölkələrə miqrasiya edə bilər [1]. Məsələn, Azərbaycandan Ermənistana köçən erməni qaçqınların əksəriyyəti orada olan yoxsul sosial-iqtisadi vəziyyətdən və onlara göstərilən pis münasibətdən qaçaraq üçüncü, bəzən də humanitar qaçqınlara xüsusi və daha əlverişli münasibət göstərən ABŞ və Kanada kimi uzaq ölkələrə miqrasiya etmişdir.

**Sosial xidmətlərin keyfiyyəti.** Tədqiqatlar göstərir ki, Avropa İttifaqı daxilində qəbul edən ölkədə yaxşı sosial güzəştlərin olması (məsələn, İsveç, Norveç və s.) aşağıixtisaslı peşə sahiblərini cəlb etmək, əksinə, böyük vergi dərəcələri səbəbindən yüksəkixtisaslı işçiləri itələmək qabiliyyətinə malikdir. Eyni zamanda digər tədqiqatlar bu amilin həlledici olmadığını – bir tərəfdən iqtisadi və mədəni amillərin daha prioritet olduğu, digər tərəfdən bir çox hallarda seçmə prinsipi ilə yüksəkixtisaslı kadrların da belə ölkələrə miqrasiyası müşahidə olunur [4, s. 18]. Məsələn, postsovet ölkələrindən adıçəkilən Şimali Avropa ölkələrinə yüksəkixtisaslı kadrların hətta aşağıixtisaslı peşələrə miqrasiyası kifayət qədər geniş yayılmışdır.

**Şəxsi resurslar və miqrasiya təcrübəsi.** Burada maliyyə imkanlarından tutmuş İKT və digər informasiya mənbələrinə əlçatanlığa qədər müxtəlif tipli resurslar nəzərdə tutulur. Məsələn, heç yola çıxmaq üçün maliyyə imkanları olmayan yoxsul şəxsin yaşadığı yeri tərk edərək, qeyri-müəyyənliyə baş vurmaq qərarı, demək olar ki, mümkünsüzdür [11, s. 470].

Tədqiqatlar göstərir ki, miqrasiya təcrübəsi güclü psixoloji resurs olmaqla müsbət miqrasiya qərarının qəbulunda çox böyük əhəmiyyət kəsb edir [4, s. 17].

**Müharibə, konflikt, zorakılıq, etnik təmizləmə.** Son 37 il ərzində azərbaycanlıların da məruz qaldığı bu məcburi miqrasiya amilləri dövrümüzdə tez-tez

rast gəlinəndir. Bu səbəblərdən qaçqın düşünlərin, qeyri-leqal olaraq sərhədi keçənlərin, daxili köçkünlərin, sığınacaq istəyənlərin, həmçinin müşayiət olunmayan uşaqların sayı dünya üzrə milyonlardır. Ən diqqət çəkəni də budur ki, əksər hallarda hədəf müsəlman əhali olur. Fələstin, İraq, Suriya Yəmən, Myanma, Kəşmir, Qərbi Çin və müsəlmanların yaşadığı digər ərazilərdə 10 illərdir ki, bu hallar davam edir. Qeyd olunmalıdır ki, XX əsrin əvvəllərində Qərbi Azərbaycan torpaqlarında süni olaraq yaradılmış Ermənistan adlanan dövlətdə buranın aborigen əhalisi olan azərbaycanlılara qarşı etnik təmizləmə dəfələri tətbiq olunmuşdur.

İlk dövrlərdə miqrasiya güclü olmaya bilər, belə ki, insanlar vəziyyətin düzələcəyinə ümid edirlər. Lakin təhlükə müəyyən həddi aşanda bu, kütləvi hal alır. SSRİ-nin dağılması ərəfəsində azərbaycanlılara qarşı Ermənistandakı son etnik təmizləmədə də bu aşkar görünür. 1987-ci ildə Ermənistanda azərbaycanlılara qarşı təzyiq mənəvi, fərdi fiziki və iqtisadi xarakterli olduğundan qaçanların sayı da nisbətən az idi. Hətta evlərini satmaq imkanları da var idi. Sovet mətbuatının da bu hadisəyə susqunluğu nəticəsində bu birinci dalğada qaçqınlar haqqında məlumat cəmiyyətə sızmadı. Lakin 1988-ci ildəki silahlı hücumlar nəticəsində qaçmaların kütləviləşməsinə qərərli sovet təbliğatı da gizlədə bilmədi. Bilavasitə zorakılığın miqrasiya səbəbi olmasını bir sıra tədqiqatlar da təsdiqləyir [12, s. 15].

Bir çox hallarda konflikt və müharibələrin özü yox, onların infrastruktura vurduğu zərər insanların köçməsinə səbəb olur [4, s. 21].

## 5. Siyasi amillər

**Miqrasiya siyasəti.** Bu siyasətin kəmiyyət qiymətləndirməsi mümkünsüz olsa da, sözsüz ki, bu amilin rolu böyükdür. Əvvəla, belə siyasət ölkədən çıxışa qarşı yönəli bilər. Bunun bariz nümunəsi sovet dövrüdür. Onu da qeyd edək ki, SSRİ-də belə siyasətin əsasını ideoloji amillər təşkil etsə də, digər mühüm amil ölkədən işçi qüvvəsinin, xüsusən də “beyin” axınının qarşısının alınması olmuşdu. Böyük ehtimalla hesab etmək olar ki, SSRİ-nin yüksək əməkhaqqı və daha komfort həyat şəraiti təklif edən Qərblə texnologiya sahəsində rəqabətinin mühüm şərtlərindən biri də emiqrasiya sahəsindəki bu qadağalar olmuşdur. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin elm və innovasiya sahəsində geri qalmasının mühüm səbəblərindən biri də məhz beyinlərin inkişaf etmiş ölkələrə asanlıqla axınıdır.

Eyni qayda ilə ölkəyə immiqrasiyanın qarşısını

alan siyasət həyata keçirilə bilər. Müasir dövrdə bu sahədə ən geniş yayılmış alət viza məhdudiyətləridir.

Eyni zamanda bəzi inkişaf etmiş ölkələrdə immiqrasiyanın təşviqi siyasəti həyata keçirilir ki, bunun da əsas səbəbi yuxarıda qeyd olunan əhalinin azalması və belə cəmiyyətlər üçün zərurətə çevrilən gənc işçi qüvvəsinə tələbatın artmasıdır. Belə ölkələrdə hətta vətəndaşlığın əldə olunması prosedurları asanlaşdırılır, bunun üçün yaşama müddəti də azaldılır.

Miqrasiya siyasətinin miqrasiyanın həcminə təsiri tam müəyyənəndirilməsə də, əksər tədqiqatlar bu təsirin həlledici olduğunu göstərir [13, s. 24].

**İnsan hüquqları.** Milli, dini, irqi və digər amillərə görə ayrı-seçkilik siyasəti ölkədən emiqrasiyanı gücləndirir, əksinə tolerantlıq insanları ölkəyə cəlb edir və belə misallar həm tarixdə, həm də müasir dövrimizdə çoxlu saydadır. Qeyd olunan xüsusiyyətlər vətəndaş hüquqlarına aiddir. Bundan başqa, hər bir vətəndaşın müxtəlif leqal üsullarla ölkənin siyasətinə təsir hüququ da vardır ki, bu da siyasi hüquqlar adlanır. Bəzi ölkələrdə əsas vətəndaş hüquqları qorunsa da, siyasi hüquqlar məhdudlaşdırılır. Bunlara bir sıra postsovet ölkələrini misal gətirmək olar. Bir qayda olaraq, siyasi hüquqlara riayət olunan ölkələrdə vətəndaş hüquqları da mühafizə olunsa da, bəzi ölkələrdə istisnalar da müşahidə olunur (məsələn, Fransada dini geyimlərə qoyulan qadağalar). İnsan hüquqlarında diskriminasiya ölkədən emiqrasiyanı, tolerantlıq isə immiqrasiyanı artırır [14, s. 7-8].

İnsan hüquqlarının qorunması ilə bağlı spesifik vəziyyət qaçqınlarla əlaqəli meydana gəlir. Miqrasiya etdiyi ölkədə bu statusun verilməsi çətin olduğu halda qaçqın miqrasiyasını bu məsələdə daha əlverişli ölkə istiqamətində davam etdirəsi olur [15, s. 14].

İrandan siyasi emiqrasiyanın yüksək olmasının əsas səbəbi bu ölkənin insan hüquqlarının qorunması məsələsində dünyada ən pis göstəricilərə malik olmasıdır [1].

**Siyasi rejim.** Ölkədə siyasi vəziyyət (siyasi azadlığın olmaması, siyasi terror, təqib və repressiyalar) miqrasiyanı şərtləndirə bilər [16, s. 148]. Müharibə vəziyyətində məcburi olaraq hərbi xidmətə çağırış da emiqrasiyanın güclü səbəblərindəndir. Bu, 2022-ci ildə başlamış Rusiya-Ukrayna müharibəsində müşahidə olunur – on minlərlə rusiyalı bu səbəbdən vətəni tərk etmişdir. Bu misalda müharibənin ədalətsizliyi də önəmli rol oynamışdır və təcrübə göstərir ki, bu səbəblə miqrasiya edənlərin əksəriyyəti gənc və yüksəkixtisaslı kadrlardır.

## 6. Digər amillər

Elmi ədəbiyyatda bir sıra əlavə determinantlar da müzakirə olunur. İqtisadi nöqtəyi-nəzərdən bu amillər mənasız görünə və psixoloji səmərə kateqoriyasına aid olsalar da, spesifiklik və geniş yayılma səbəbindən onlara ayrıca baxılması məqsədəuyğundur. Məsələn, onlardan bir qrupu aşağıdakılardır [17]:

- Arzunun gerçəkləşməsi. Müəyyən bir ölkəyə köçmə istəyi uşaqlıq və ya gənclik yaşlarında müəyyən hadisələrlə əlaqəli formalaşa bilər. Bəzən belə şəxslər öncədən həmin ölkənin dilini, mədəniyyətini və ənənələrini öyrənir və hər vaxt həmin ölkəyə köçməyə can atırlar.

- Xarici vətəndaşla evlənmək istəyi. Burada səbəb-nəticə nöqtəyi-nəzərindən iki halı ayırmaq zəruridir. Əgər evlənmək əsas və son məqsəddirsə, bu, psixoloji hal olmaqla insanın öz millət və ya ölkəsinə qarşı formalaşmış neqativ münasibətinin və ya hansısa səbəbdən konkret bir millətə simpatyanın nəticəsi ola bilər. Lakin bir çox hallarda xarici vətəndaşla evlənmək vətəndə gerçəkləşdirilməsi müşkül olan müəyyən məqsədlərə (yoxsulluqdan qaçma, öz yaradıcı planlarını daha əlverişli şəraitdə həyata keçirmə, qocalıq üçün daha yüksək pensiya ilə təmin olunma və s.) nail olmaq üsuludur.

- İşlə əlaqədar miqrasiya. Başqa sözlə, miqrantın vətəndən köçməsi onun nə arzusudur, nə də onun buna ehtiyacı var, sadəcə bunu onun işinin xüsusiyyəti tələb edir (məsələn, diplomat işi, xüsusi xidmət orqanlarında və ya beynəlxalq təşkilatlarda iş).

### Nəticə

Biz miqrasiya xərcləri və səmərələrini daimi və birdəfəlik xərclər və səmərələr kimi iki qrupa bölməsini təklif edirik. Digər müəlliflərin tədqiqatlarında belə təsnifata rast olunmasa da, biz onun faydalı olması qənaətinəyik. Belə ki, məsələn, yerdəyişmə üçün nəqliyyat xərcləri kifayət qədər bahalı olsa da, təyinat yerində yaşayış xərcləri daimilik baxımından daha çox məsərəlidir. Yuxarıda göstərilən itirilmiş gəlir isə daimi xərclərə aiddir. Eyni qayda ilə köç edilən ölkə nisbətən inkişaf etmiş olduğundan uşaqların orada illər ərzində aldığı təhsil şəxsi kapitalla investisiya baxımından daha çox səmərəlidir.

### ƏDƏBİYYAT SİYAHISI:

1. *Factors Influencing Migration and Population Movements* / <https://triumphias.com/blog/factors-influencing-migration-and-population-movements/> - 13-Jul-2021 - 15.06.2023

2. *Sjaastad L. A. The costs and returns of human*

*migration // Journal of Political Economy, 1962, No. 70(5), part 2, pp. 80-93*

3. *Czaika M. Migration and Economic Prospects // Journal of Ethnic and Migration Studies, 2015, No. 41, pp. 58-82. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2014.924848>.*

4. *Czaika M., Reinprecht C. Drivers of migration: A synthesis of knowledge. – International Migration Institute, Working Papers Paper 163, April 2020. – 45 p.*

5. *Stockdale A. Unravelling the migration decision-making process: English early retirees moving to rural mid-Wales // Journal of Rural Studies, 2014, No. 34, pp. 161-171. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2014.01.010>.*

6. *Migali S. and others. International migration drivers. A quantitative assessment of the structural factors shaping migration. - Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2018. - 116 p.*

7. *Aiken L.H., Buchan J., Sochalski J., Nichols B., Powell M. Trends In International Nurse Migration. // Health Affairs, 2004, No. 23, pp. 69-77.*

8. *Ciriaci D. Does University Quality Influence the Interregional Mobility of Students and Graduates? The Case of Italy // Regional Studies, 2014, No. 48, pp. 1592-1608.*

9. *Awases M., Akpa R. G., Nyoni J., Rufaro C. Migration of Health Professionals in Six Countries: A Synthesis Report. – Geneva, 2004. – 82 p.*

10. *Sunil T.S., Rojas V., Bradly D.E. United States' international retirement migration: The reasons for retiring to the environs of Lake Chapala, Mexico // Ageing and Society, 2007, No. 27, pp. 489-510. <https://doi.org/10.1017/S0144686X07005934>.*

11. *De Jong G.F., Graefe D.R., Pierre T.St. Welfare reform and interstate migration of poor families // Demography, 2005, No. 42, pp. 469-496.*

12. *Kirwin M., Anderson J. Identifying the factors driving West African migration // OECD publishing, West African Papers, 2018. - 24 p. - <https://doi.org/10.1787/eb3b2806-en>.*

13. *Carling J., Talleraas C. Root causes and drivers of migration Implications for humanitarian efforts and development cooperation - Peace Research Institute, Oslo, 2016. – 44 p.*

14. *Simpson N.B. Demographic and economic determinants of migration. Push and pull factors drive the decision to stay or move // <https://wol.iza.org/uploads/articles/619/pdfs/demographic-and-economic-determinants-of-migration.pdf?v=1>*

15. *Crawley H., Hagen-Zanker J. Deciding Whe-*

re to go: Policies, People and Perceptions Shaping Destination Preferences// *International Migration*, 2019, No. 57, pp. 20-35.

16. *Correa-Velez I., Nardone M., Knoetze K. Leaving family behind: Understanding the irregular migration of unaccompanied asylum-seeking minors. - In A long way to go: Irregular Migration Patterns, Processes, Drivers and Decision-Making. - pp. 142-166. - Australian National University Press, 2017.*

17. *Blackwood M. Migration vs. Immigration: Understanding the Nuances. 2020 / Migration vs. Immigration: Differences and Similarities (theworpoint.com)*

### XÜLASƏ

Miqrasiya termini XVII əsrdə meydana gəlsə də, insanların yerdəyişməsi qədim dövrlərdən mövcud olmuşdur. O dövrlərdə insanların miqrasiyası əsasən iqlimlə şərtlənsə də, sonralar digər mühüm amillər meydana gəlmişdir. Qərbdə baş verən ilk sənaye inqilabı və bunun nəticəsi olaraq Avropa və ABŞ-ın sürətli iqtisadi inkişafı əmək miqrantlarının bu istiqamətlərə kütləvi axını ilə nəticələnmişdir. Bu qitələrə miqrasiyanın İkinci Dünya müharibəsindən sonra ikinci, sosializm sisteminin kollapsından sonra üçüncü dalğası əmələ gəlmişdir. Son dövrlərdə əmək miqrasiyanın yeni istiqamətləri müşahidə olunmaqdadır.

Əmək miqrasiyasının göndərən və qəbul edən ölkələrin iqtisadiyyatlarına müsbət və mənfi təsirləri bu prosesin determinantlarının tədqiqini aktuallaşdırır.

Məqalədə müxtəlif mənbələrdən istifadə olunaraq, miqrasiyaya təsir edən amillər araşdırılır.

**Açar sözlər:** *iqtisadi amillər, sosial amillər, təbii amillər, demografik amillər, siyasi amillər*

**Гюнель Мамедова**

*Университет Азербайджан, докторант*

*gunel-tmm86@mail.ru*

**Факторы, влияющие на миграцию**

**РЕЗЮМЕ**

Хотя термин миграция возник в семнадцатом веке, перемещение людей существовало с древних времен. Хотя в те времена миграция людей в основном была обусловлена климатом, позже возникли и другие важные факторы. Первая промышленная революция на Западе и, как следствие, быстрое экономическое развитие Европы

и США привели к массовому притоку трудовых мигрантов в эти направления. Вторая волна миграции на эти континенты произошла после Второй мировой войны и третья-после коллапса системы социализма. В последнее время наблюдаются новые направления трудовой миграции.

Положительное и отрицательное влияние трудовой миграции на экономику отправляющих и принимающих стран актуализирует изучение детерминант этого процесса.

В статье с использованием различных источников исследуются факторы, влияющие на миграцию.

**Ключевые слова:** *экономические факторы, социальные факторы, природные факторы, демографические факторы, политические факторы.*

**Gunel Mammadova**

*Azerbaijan University, PhD student*

*gunel-tmm86@mail.ru*

**Factors affecting migration**

**SUMMARY**

Although the term migration originated in the seventeenth century, the movement of people has existed since ancient times. Although at that time the migration of people was mainly due to the climate, later other important factors arose. The first industrial revolution in the West and, as a consequence, the rapid economic development of Europe and the United States led to a massive influx of migrant workers in these areas. The second wave of migration to these continents occurred after the Second World War and the third-after the collapse of the system of socialism. Recently, new directions of labor migration have been observed.

The positive and negative impact of labor migration on the economy of sending and receiving countries actualizes the study of the determinants of this process.

The article examines the factors influencing migration using various sources.

**Keywords:** *economic factors, social factors, natural factors, demographic factors, political factors.*